

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Комисија за преглед и оцену докторске дисертације

Датум и орган који је именовао комисију:

27. фебруара 2013, Наставно-научно веће Филолошког факултета у Београду

Састав комисије

Душан Иванић, редовни проф., Српска књижевност 18. и 19. в., јануар 1997, Филолошки факултет Универзитета у Београду
Горан Максимовић, редовни професор, Српска књижевност 18. и 19. века, 20. мај 2008. године, Филозофски факултет Универзитета у Нишу
Драгана Вукићевић, ванредни професор, Српска књижевност 18. и 19. в., 21. јуна 2011. Филолошки факултет Универзитета у Београду

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме

Милован (Милунка) Миловић

2. Датум рођења, општина, република
15. јуна 1964, Ужице, Србија

3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:

1996, Филолошки факултет у Београду, *Стојан Новаковић и народна књижевност*

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:

Српска књижевност 18. и 19. в.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

«Књижевно дело Лазара Комарчића»

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл.

Дисертација садржи Уводну реч (1-17): описује се положај дјела Л. Комарчића у српској књижевној историографији и назначавају основни дијелови рада; поглавље Опус Лазара Комарчића (18-115), издваја главне жанрове Комарчићевог дјела (романи, збирке приповиједка, остале врсте); поглавље Јунаци (116-195) садржи анализу и преглед главних јунака Комарчићеве прозе; у поглављу Ставови (196-310) анализирају се опште Комарчићеве идеје о друштву, док поглавље О стилу и стилским варирањима (311-354) садржи анализу водећих стилско-реторичких форми у Комарчићевој прози; Закључак (356-371) сажима резултате анализе, даје им нов општи ниво и издваја маркантне категорије. Поред исцрпних фуснота (које су повезане с поглављима и садржински дају теоријско-методолошку подлогу основном тексту), дио научног апарата су Извори (372-377) и Литература (378-384).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

«Уводна реч» дефинише подручје рада, рашчлањује Комарчићево књижевно дјело према главним

врстама, издваја главна подручја анализе (нарација, књижевни ликови, рецепција дјела, периодизацијске релације; посебан, кратак дио бави се Комарчићевим животом, допуњавајући доста непотпуне податке богатом, аналитички писаном и добро документованом библиографијом («О Комарчићу»). И iscrпан преглед литературе о дјелу Лазара Комарчића садржи критичке коментаре и вредновање прилога. Пошто је Комарчић био и водећи новинар Напредне странке, кандидат је с правом укључио у овај преглед литературу која се тиче његовог новинарског рада, често врло тијесно повезаног с књижевним дјелима.

Аутор у поглављу „Опус Лазара Комарчића“ обухвата романе, збирке приповиједака и „остало“. Посебно анализира сваку групу текстова, не рашчлањујући у посебна потпоглавља аспекте приповиједања („наративни обрасци“ и наративне константе), сижеа и других елемената организовања текста. Идући од романа до романа, описује њихову садржину, основну структуру радње, тенденцију, уклапа свако дјело у књижевноисторијски контекст и у основна тежишта опуса. Докторанд истиче да је Комарчићев првенац, роман *Бездушници*, 1880, „овладао ... сложеним техникама развијања и повезивања више наративних токова“, да аутор тежи „наративној разуђености“, укључује читаоца у текст и да тај поступак претвара у стереотип, служећи се ретардацијама, назнакама симултаности догађаја, антиципацијама, разлучивањем времена приповиједања и времена о којему се приповиједа. Важан је став да је Комарчић овим романом „написао матичну адресу типова поступака, тема, ликов, стилских средстава; физиономију метафоричности“ (с. 22). У исто вријеме Комарчић објављује роман *Драгоцен огрлица* (1880), поетички оријентисан на романтично-сентименталистичку прозу, а алегорички на савремене прилике (око Коларчеве заоставштине), у једној врсти детективно-криминалистичке фабуле, са судским процедурама и „документима“, сложеним заплетом, који ангажује читаоца попут ребуса, у чему докторанд с правом налази предзнаке поступака карактеристичних за прозу 20. вијека (с. 25). У роману се упадљиво комбинују облици приповиједања (сказ, свезнајући приповједач, ограничена перспектива ликов и сл.), поступци увлачења читаоца у причу/радњу, коментари, поигравање јунацима као фиктивно-реалним фигурама (30), елементи заплета/фабуле (сижеа), антиципације и ретроспекције. Та произвољна расподела улога, у једном је лицу (и лик и свезнајући приповједач) у роману *Два аманета* (1893) наставља се елементима епистоларног романа и обликом приче у причи (с. 36-37), те динамичним рјешењима између времена приповиједања и времена догађања, гдје у више махова литерарна форма као да се преобликује у стварност (с. 39). Мањи простор докторанд је посветио роману *Један разорен ум*, који је до данас остао најцјенијеније Комарчићево дјело: издвојио је технику описа пејзажа и динамику личних релација, економичне прелази на временској оси радње (с. 42), запостављајући облик и технику приповиједања, свакако и због тога што су та питања већ расправљана у нашој књижевној историографији.

Улазећи у посљедњу фазу Комарчићевог романсијерског рада (*Преци и потомци*, *Мученици за слободу*), докторанд уопштава значајна запажања о развојним промјенама у дјелу овога писца („развојни лук“ као појам добро означава извјесну регресију у посљедњој фази у односу на средишње раздобље; дезинтеграција романескне структуре означава поступак уланчавања новелистичких цјелина, с. 46). Остајући у излагању везан за фабуларне линије и стереотипне поступке, који обиљежавају поменуте романе, аутор дисертације је издвојио документарно-публицистички (могло би се додати: пропагандни) карактер романа *Преци и потомци*, садржајно везан за династију Обреновића. Роман *Једна угашена звезда* је жанровски другачији (научнофантастични, али се занемарују новија изучавања, у којима се дају алтернативни жанровски атрибути, нпр. спиритистички роман), док је у погледу структуре, организације и одабира грађе, како наглашава докторанд (с. 51), сродан претходном роману.

Докторанд сматра да је роман *Просиоци* (1905) потврдио Комарчића на нивоу његових најбољих дјела, „у оствареном складу приче и причања, остварене романескне целине и њених делова“, током излагања, с више мјере (у односу на водећи афирмативни став), указујући на мелодрамско-сентименталистичке и моралистичке слабости радње и коментара, што квари утисак о јединству и досљедности. Посљедњи Комарчићев роман, *Мученици за слободу*, тематски се оријентише на

босанско-херцеговачке прилике за вријеме Омер-паше Латаса, с тезом о националном јединству народа трију вјера, односно о осјећању најплеменитијих међу њима да припадају истом народу (јунаци, Сали-бег и Радојка, држе да ће отаџбина „дочекати срећу када из три вере проговори један народ“, с. 66). Пратећи развој радње, докторанд указује на „неподношљиву лакоћу“ и на „естетску недисциплинованост“ (65) аутора романа, што би се могло уопштити за велики дио Комарчићевих приповједачких дјела.

Прелазећи на излагање о приповијеткама Л. Комарчића, докторанд закључује како је овај аутор жанровски био близак периоду модерне (роман), а структурно (организација романескних цјелина) – реализму (приповијетка). Условно прихватљив, такав став говори о основним тежиштима епоха, мада та тежишта изневјерава више писаца (Игњатовић, донекле Сремац, Ранковић као гранични писац, П. Талетов су прије свега романсијери). Комарчић је објавио двије збирке приповиједака (*Приповетке*, *Слике и приповетке*). У дијелу његових приповиједака понављају се поступци својствени романима: сложена композиција, смјењивање више наратора, спајање различитих форми (аутобиографски записи, писма, причање свједока, елементи унутрашњег монолога, умножавање наратора, мозаичност структуре, згуснутост радње). Такође се и у приповијеткама сижетирају омиљене Комарчићеве идеје и теме (идеали и пракса, судство и правда, савремени историјски догађаји и судбине појединца, обичаји и празници), али и техника приповиједања коју је докторанд добро одредио поређењем с руком „у позоришту лутака“ (с. 72) или, други пут, појмом „трик“ (73), који је несумњиво тијесно везан с приповједачким поступцима не само Л. Комарчића.

У потпоглављу Остало докторанд је описао и анализирао оно што није ушло у издања романа и приповиједака: приповијетке, путописи, козерије, афоризми. Неки од тих текстова потврђују се као ране редакције каснијих обимнијих дјела (*Како је бекри-Раде осатвио пиће* и *Златна Костадинка*). Овај одјељак донекле надокнађује недовољно искоришћене могућности истраживања генезе Комарчићеве прозе, пошто се нека од његових „јавних предавања“ претходила романима и приповијеткама и у неколика случаја чинила њихову прототему или протоформу. Такође упућује и на раније редакције појединих поглавља романа *Мученици за слободу*, објављене у *Србадији* (1882) и *Малом журналу* (1905), које нису довољно искоришћене за анализу промјена Комарчићевих приповједачких поступака и стила. То се посебно односи на одломке романа „из народног живота“ *Босански бегунци*, објављене у *Српском завету* (1897), верзији романа *Мученици за слободу*. У наставку докторанд даје неку врсту рецензиране библиографије осталих Комарчићевих радова, важан прилог опису укупног дјела овог аутора и назнака посебних жанрова, карактеристичних за епоху (нпр. политичка приповијетка, политичка басна).

У напоменама (фуснотама) докторанд је повезао ране (публицистичке, полемичке) радове Л. Комарчића са његовим каснијим дјелима, утврдио тематско-мотивске, формалне и идејне блискости између њих; каснија дјела су била често разрада раних идеја (90). Такође је исцрпно, често с публицистички интонираним коментарима, исцрпно обрадио чланке и студије о Комарчићевом дјелу.

Поглавље ЈУНАЦИ. Докторанд издваја негативне јунаке као „најизазовнији предмет“ Комарчићеве опсервације: грађени су с претежно романтичарском карактеризацијом, схематичношћу у сижеу, а рељефношћу у динамици радње. Поставља у средиште роман *Драгоцена огрлица* и адвоката Кузмана Јеличића (*Два аманета*), најистакнутију фигуру његових духовних сродника („опредмећење зла у акцији“, с. 117); близак му је Јово Ружић, у „галерији бездушника истоименог романа“ (119). Како се јунаци испољавају у радњама, интригама, подметањима, аналитичка процедура је овдје сведена, претежно, на опис таквих примјера или на цитате Комарчићевих коментара. У тим коментарима налази се и основ за карактеризацију, која се даље испољава у акцијама. Докторандова анализа ликова се креће између парафраза/описа радње и указивања на ауторске (приповједачке) коментаре. На овај начин се анализирају и ликови приповиједака и других приповједачких врста. У закључним дијеловима дисертације резултати овог екстензивног приступа се уопштавају у одређене историјскопоетичке и естетичке категорије.

Такође се у напоменама, стављеним на крај сваког поглавља, надокнађују теоријско-методолошке лабавост анализе ликова: указује се на теоријске оквири разматрања свијета Комарчићеве прозе, на основна термилошка подручја, на структуру ликова те прозе, средства градње, њихов друштвени контекст, дјелимично европске оквири.

Поглавље СТАВОВИ садржи разматрања Комарчићевих идеја или идеолошких ставова поводом друштвених, националних, етичких и других тема у његовој прози. Ти се ставови најизразитије очитују у роману *Бездушници*, у концепцији радње (линија покрета Свезозара Марковића), уочавању друштвених проблема (зеленашење, пропадање задруга, пропадање села, повезивање капитала и власти и сл.), стварању ликова који су носиоци таквих проблема, до утиска да је „држава њихово приватно предузеће“ (с. 201). Касније ће Комарчић поновити овај поступак, с потпуно другачијих политичких позиција, у роману *Мој кочијаш*: ту ће се на негативној страни друштвене средине наћи припадници Народне радикалне странке. Идеолошко-партијска обојеност све ће више запосједати Комарчићеву прозу, али ће се одржати и питања важна за друштвене прилике у Србији тога времена. И у овом поглављу у напоменама се даје теоријско-методолошки оквири прегледу Комарчићевих ставова (В. Бут, П. Рикер, Б. Успенски, Е. Хирш, В. Шмид), уз преглед критичких осврта у домаћој научној традицији: видови и облици ангажованости на страни онога што је Комарчић држао моралним, социјалним, политичким, националним и другим вриједностима добивали су одређене књижевне форме и функције.

У поглављу О СТИЛУ И СТИЛСКИМ ВАРИРАЊИМА докторанд полази од тврдње да „стилски репертоар Комарчићевих романа и приповедака има чврсто упориште у народном говору, колоквијалној и жаргонској стилистици те поетици (стилици) народне усмене књижевности“ (с. 311). У тексту се ова теза разрађује, нарочито увјерљиво доказана у односу на традицију фолклорне и усмене ријечи уопште, те везе са фолклорним реализмом у српској књижевности. Докторанд наводи велики број примјера на нивоу лексики, фразеологије, узречица, сликовитих поређења, реченичних конструкција. Потом даје преглед стилских фигура и реторичких поступака (поређење, метафора, алегорија, перифразација, хипербола, градиција, иронија, контраст, метонимија, апострофа, ономатопеја и др.), анализира њихову улогу у изградњи појединих стилских комплекса, а на првом Комарчићевом роману (*Бездушници*) описује Комарчићеву стилско-реторичку стратегију.

У ЗАКЉУЧКУ докторанд описује релативно устаљене наративне профиле Комарчићевих романа у облицима приповиједања (356), карактеристичних по лаком (с)кретању од једних до других поступака (уведени, свезнајући, ауторски приповједач, приповједач у првом лицу). Упадљива је такође „криминалистичко-детективска“ компонента и јака интригантност у градњи фабуле. Књижевни јунаци Комарчићеви дијеле се на позитивне и негативне, а примјери прелазних јунака по правилу не прерастају у типове (издваја из овог поретка приповијетку *Материна клетва*). Што се тиче тематских аспеката, битна су неколика уочавања: Комарчић, аутохтоно везан за село, постао је „писац градова“ (360); маниристички се ослања на „љубавну болест“ као сужејно рјешење односа међу јунацима; иако је мијењао политичке ставове, у основи је остао писац неразрјешених социјалних антагонизама, дијелом афирмишући социјалну сапатњу, дијелом се приближавајући критичком реализму (363). Из низа Комарчићевих романа издваја *Једну угашену звезду*, као „пионирско дело српске научне фантастике“ (мада се овом дјелу дају и другачији жанровски атрибути). Докторанд наглашава да модерност није страна Комарчићевом дјелу, у идејама о правди, равноправности полова, напретку у привреди, нити му је страно виђење другачије Србије од оне која јесте. Закључни дио је више него осврт на истраживање у цјелини, ангажовано, горљиво излагање о кључним вриједностима и својствима (тематским, стилско-реторичким и естетским) Комарчићевог књижевног дјела.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени у вези са дисертацијом

Поетско слово Љубивоја Ршумовића / Милован Миловић// Детињство, 12/2 (1986), стр. 10-15.

Стојан Новаковић о народној књижевности / Милован Миловић. - Београд : Завод за уџбенике, 2010 (Београд : Службени гласник). - 271 стр.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Сводећи извјештај о дисертацији, констатујемо да је докторанд обрадио грађу предвиђену темом (романи, приповијетке, огледи, критике, једноставне врсте), интерпретативно и критички прегледао литературу (прикази, критике, студије), од првих примјера рецепције Комарчићевог дјела до наших дана, издвојио главне вриједности и својства (посебно описујући аспекте сужеа/фабуле, технике приповиједања, статуса јунака, реторичко-стилска средства као што су метафора, алегорија, персонификација и др.), повезујући их са српском приповједачком традицијом (однос према усменој књижевности, књижевности сентиментализма, романтизма, реализма и модерне).

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА
НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Докторанд је, осврћући се у одговарајућој мјери на Комарчићев живот, главну пажњу посветио прегледу књижевног опуса овог значајног српског романијера/ приповједача и новинара (романи, приповијетке, друге врсте); посебно је обрадио начин обликовања фабуле/сужеа, статус књижевних јунака и њихово грађење, ставове који прожимају дјело (непосредно - у облику коментара, посредно - у градњи свијета текста), те водећа стилско-реторичка средства. Уочљиво екстензиван приступ теми (близак прегледу/панорами), докторанда је одвео указивању на главна својства Комарчићевих приповједачких поступака, на концепцију ликова, основне (идејне) ставове и основна стилско-реторичка средства, до сажимања која воде ка основним типолошким категоријама овог опуса (у Закључку).

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцјене дисертације мр Милована Миловића (*Књижевно дело Лазара Комарчића*), предлагемо да Наставно-научно веће Филолошког факултета прихвати наш извјештај, а кандидату одобри одбрану докторске дисертације пред комисијом у саставу који је потписан.

У Београду, 26. марта 2013.

проф. др Душан Иванић

проф. др Горан Максимовић

проф. др Драгана Вукићевић